

TEGUL PAGARBA GIMTAJAI KALBAI MUS VIENIJA

Skirta Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dienai paminėti

Niekam iš mūsų nereikia įrodinėti, kad kiekviena tauta savo tapatumą suranda kalboje ir valstybingume. Ir tikrai nežinome tautos, kuri savanoriškai atsakytų tų dviejų dalykų. Sunku būtų tautai gyventi be savo valstybės. Ir būtų labai skaudu, jeigu tautos prigimtine kalbą užgožtų svetima (prievarta primesta ar savanoriškai pasirinkta parankesnė, skambesnė).

Mes negalime užmiršti tos baisios prievartos, kuria Rusijos imperijos valdžia ilgus metus siekė lietuvių tautą sumenkinti, sugriauti ryšius tarp lenkų ir lietuvių, ir, galiausiai, Lietuvos gyventojus visiškai surusinti bei suartinti jų pasaulėjautą su rusų mentalitetu ir jų religija. Ypač sunkūs išgyvenimo metai buvo 1864–1904, kuomet buvo uždrausta lietuviška spauda ir lotyniškoji bei gotiškoji rašyba, net neleista į Lietuvą įvežti ir platinti leidinių lotyniškais raidėmis. Gerai, kad tuo metu buvo daug susipratusių tautiečių – knygnešiai, rizikuodami savo laisve ir gyvybe, slapta iš Rytų Prūsijos į Lietuvą nešė lietuviškas knygas, mamos namuose taip pat slapta mokė savo vaikus gimtosios kalbos. Tai buvo itin didžiulė atspara prievartai – naudoti kiriliką (šalutinė forma – kirilica) arba „graždanką“ (reformuotą kirilikos variantą).

Didesnį ar mažesnį gimtosios kalbos niokojimą patyrė ir kitos Rusijos įtakoje buvusių tautų kalbos: lenkų, gudų, latvių, estų, jidiš, hebrajų, moldavų ir ypač ukrainiečių (šios kalbos beveik panašios kaip ir lietuvių buvo nustatyti itin dideli draudimai). Bet nepaisant visokiausių priespaudų, lietuvių tauta išsaugojo savo raštą, kalbą, literatūrą ir kultūrą.

Lietuvių ir jiems prijautusių kitų tautų žmonių itin didelių pastangų dėka 1904 m. gegužės 7 d. spaudos draudimas panaikintas. Lietuvoje spauda vėl pradėta leisti lotyniškais raidėmis.

Kasmet gegužės 7-ąją minime Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dieną, kuri simbolizuoja lietuviškos spaudos, lietuviško žodžio ir Lietuvos valstybės gyvybingumą. Labai vertinga, kad mes saugojame tai, ką sukūrė ir išsaugojo mūsų protėviai, tai, ką perdavė (ir dar vis perduoda) mūsų tėvai. Ir tai yra itin svarbu, nes kai kurių valstybių noras sunaikinti kultūras ir kalbas dar ir šiais laikais yra labai gajus. Tad privalu budėti. Juk ir paskutiniaisiais metais ypatingai sustiprėjo lietuviybės likučių naikinimas Karaliaučiaus krašte. Juk nuolat mus pasiekia žinios, kaip Krymo okupacinės valdžios institucijos lotyniškus ženklus (kad ir paprasčiausius reklaminius leidinius) vertina „priešiškais“ ir atvirais veiksmais bei pranešimais deklaruoja, kad „Krymas – kirilikos teritorija“ ir visur reikalauja vartoti tik rusų kalbos versijas. O ką dabar daryti ten likusiems tikriesiems Krymo gyventojams – totoriams, kurių kalbos žodžiai užrašomi lotyniškais raidėmis?.. Belieka tikėtis, kad jie sugebės išsaugoti savo gimtąją kalbą ir tautinę tapatybę.

Dar šiek sugrąžinkime atmintį į netolimą lietuvių kalbos praeitį. Sovietų okupacijos metais Lietuvai taip pat prievarta buvo brukami svetimi įpročiai ir svetimos kalbos vartosena. Laimė, kad per prievartą bruktų žodžių buvo vengiama, jie buvo kruopščiai fiksuojami ir aktyviai lietuvių keičiami savais žodžiais. Žinoma, neišvengta sunkumų, kalboje atsirado daugybė svetimybų, kurios, išsilaisvinus Lietuvai iš sovietinės sistemos, pamažu ėmė nykti iš mūsų vartosenos.

Prieš 30–15 metų atrodė, kad prasidėjo lietuvių kalbos stiprėjimo, švarėjimo ir klestėjimo metai. Tačiau visuotinė globalizacija, tautų migracija, didėjantis dvikalbių ir trikalbių tautiečių skaičius, pasikeitęs požiūris į kalbas, dirbtinio intelekto atsiradimas priverčia susimąstyti dėl lietuvių kalbos (o ir kitų Europos kalbų) ateities. Šiais laikais ypač reikia vis daugiau ir daugiau naujų žodžių, apibūdinančių atsirandančius reiškinius, daiktus, patiekalus, jausmus, technologijas... Ir tada pastebime, kad be jokios prievartos, natūraliai į gimtąją kalbą įsiterpia kitų kalbų žodžiai, o ypač anglų. Kalbininkai ir susipratę tautiečiai nesusėja greitai surasti tinkamų atitikmenų, o žmonės jau ima ir pritaiko, tiesiog „sulietuvina“ tuos svetimus žodžius (gana dažnai prie jų pridėdami tik lietuvišką galūnę). Nemaža dalis jaunimo laisvai bendrauja angliškai, kartais ta kalba net lengviau

išreiškia savo mintis. Atsirado žmonių, kurie savo grupėse (draugijose ar bendrijose) dalijasi nuomonėmis ir patirtimi jau „lietuvingliškai“ (na tokiu lietuvių ir anglų kalbos mišiniu).

Laisvė reikšti nuomonę šiais laikais pagimdo dar ir kitokios srities kalbos tvarkytojų (normintojų, net kalbininkų), kuriems reikia keisti įprastus vartosenoje ir žodynuose žodžius, žūtbūt prisitaikyti prie europinių žodžių suvienodinimo standartų, kad tik, gink Dieve, neįžeistume ko nors. Vieniems žodžio „žmogus“ jau neužtenka ir šalia reikia žodžio „žmoga“, dar kiti net teisės aktuose jau įrašė žodžių junginį „maisto donacija“ (gerai, kad žmonės savo vartosenoje nepriima to žodžio ir vietoj jo vartoja įprastus: parama, pagalba, labdara, auka, šalpa). Kai kam jau atrodo, kad privalu keisti tautybių ir valstybių pavadinimus, o tai tikrai visai nearti veiklos dirvonai: vieni išsijuosę plušėtų išsiklausinėdami tų tautų norų, kiti kurdami beprasmius „mokslinius“ straipsnius, o jau tretį būtų priversti pagal naujus siūlymus mokyti „taisyklingai“ pavadinti lenkus, suomių, prancūzus, vokiečius, vengrus, kinus, o dar miestų ir valstybių pavadinimus, pavyzdžiui, Warszawa, Berlin, Paris, Napoli (Napule), København..., Sverige, Danmark, Deutschland, Schweiz (Suisse, Svizzera, Svizra). Tik Dievas žino, kur galėtume su tokiais išvedžiojimais nusidanginti ir išdaryti savo kalbą...

Laisvė, kitaip nei prievarta, keičia mūsų kalbą. Daug sparčiau, nes vis atsiranda naujų žodžių ir naujų norų. Su tuo turime susitaikyti. O tai kas bus ateityje su mūsų kalba? Ji tikrai išliks, jeigu tikėsime, kad mums lietuvių kalba yra labai brangi ir sava, jeigu mes ją stengsimės perduoti savo vaikams ir vaikaičiams. Saugokime mūsų kalbinę tapatybę, prieš 122 metus išlaisvintą iš svetimos kalbos priespaudos. Ir stiprinkime suvokimą, kad tik laisvoje valstybėje niekas negalės engti gimtosios kalbos. Bendri tikslai tikrai išsaugoja kalbą, labiau suartina žmones ir vienija tautą.

Dokumentų ir viešųjų ryšių skyriaus vyr. specialistas Antanas Gvildys